

DACII LIBERI DIN ZONA EXTRACARPATICĂ A ROMÂNIEI ÎN SECOLELE II—IV E.N.*

de dr. **GHEORGHE BICHIR**

Crearea provinciei romane Dacia a lăsat în afara Imperiului roman o mare parte dintre daci, care au continuat să trăiască pe teritoriul lor de baștină.

Izvoarele literare și descoperirile arheologice arată că dacii liberi din sec. II—IV e.n. au conviețuit în anumite regiuni cu sarmații și unele neamuri germanice și au fost continuu influențați de romani.

Deși, priviți în general, dacii liberi au venit în contact cu aceleași grupuri de populații (romani, sarmați, germani), situația lor diferă de la o regiune la alta, datorită raporturilor care au existat între ei și grupurile de populații mai sus amintite. Astfel, carpicii din Moldova au reușit să-și mențină independența față de romani și organizându-se într-o puternică uniune tribală au dominat pe sarmații pătrunși în teritoriul lor și au atacat în repetate rânduri Imperiul roman.

În schimb, dacii liberi din vest, din Crișana, n-au avut aceleași condiții ca cei din Moldova. Situați între romani și iazigi și strimțorați în acțiunile lor și de unii și de alții, dacii liberi din vest au trebuit să recunoască fie hegemonia romanilor, fie pe cea a sarmaților; aceștia din urmă i-au dominat pe daci nu atât prin numărul lor mare, ci mai ales pe plan politic și militar în calitatea lor de clienți ai Romei.

Descoperirile arheologice, mai vechi și mai noi, făcute în R. P. Ungară arată că pătrunderea iazigilor în câmpia ungară (Alföld) nu a împins populația dacică spre est, în teritoriul Daciei, așa cum se consideră în mod obișnuit, ci ea a rămas pe loc și a continuat să conviețuiască cu noii veniți. Deci, ceramica dacică descoperită în pusta ungară atestă pe daci aici și nu „amintește ecoul unor tradiții mai vechi“ așa cum consideră unii dintre cercetătorii din țara vecină și prietenă. În nord-vestul țării, la Medieșu Aurit, a fost documentată masiv populația autohtonă dacică, dar aici, alături de daci îi întâlnim și pe vandali, așa cum par să indice descoperirile din necropolă.

Situația din Muntenia își are și ea particularitățile ei. Muntenia, încercuită de Imperiul roman, temporar stăpinită și continuu supra-

* Comunicare prezentată la a VII-a Consfătuire de lucru a arheologilor din R. S. România, București, 27 nov. — 1 dec. 1971. Autorul folosește prescurtările intrate în uz la periodicele Institutului de Arheologie („Dacia” și SCIV).

vegheată, nu oferea locuitorilor ei aceleași condiții de dezvoltare pe care le aveau dacii liberi din Moldova.

Dacă își puteau permite carpii să facă incursiuni în imperiu și să reclame subsidii de la romani, așa cum ne informează Petrus Patricius (frag. 8), nu același lucru îl puteau face frații lor din Muntenia.

În nordul Moldovei, și în special în zonele adiacente din nord și est, locuiau costobocii, care cunosc maximum de dezvoltare în secolul al II-lea. Cercetările arheologice arată că alături de costoboci au trăit în spațiul amintit sarmați, carpi și diferite neamuri germanice.

Deși intenționăm să ne ocupăm numai de populațiile din zona extracarpatică a României, respectiv Moldova și Muntenia, am amintit totuși pe scurt situația tuturor dacilor liberi pentru a scoate în evidență trăsăturile specifice fiecărei regiuni în parte și a arăta că dacii, rămași în afara provinciei romane Dacia, cunoscuți de noi sub numele de daci liberi, nu întotdeauna au dus o viață liberă, independentă, ci soarta lor a depins adesea de cea a vecinilor mai puternici.

Singurii care au reușit să-și mențină independența față de romani și să primească influența romană numai în măsura necesității unui popor liber, au fost dacii din Moldova, care au reușit să se impună pe plan politic și militar, atât în fața romanilor cât și a unor seminiții barbare cu care au venit în contact, reinviind uneori, în cursul sec. II—III e.n., epoca de glorie a lui Burebista și Decebal.

Este suficient să amintim atacul costobocilor din anul 170 e.n. când aceștia pătrund pînă în Ellada, distrugînd cunoscutul templu de la Eleusis, incursiunile carpilor din sec. al III-lea în imperiu, din rîndul cărora se evidențiază în mod special atacul din 245, care s-a transformat într-un adevărat război ce a durat pînă în primăvara anului 247. Luptele au fost atât de puternice încît a fost necesară prezența împăratului roman pe cîmpul de luptă¹. Dar între dacii liberi și imperiu au existat și relații de bună vecinătate, însă asupra lor nu putem insista aici².

De altfel, vastitatea problemelor pe care le ridică tema abordată din punct de vedere istoric și cultural nu ne permite decît să prezentăm pe scurt unele rezultate mai importante și să punem în discuție noi puncte de vedere cu privire la începutul și sfîrșitul culturii carpice³.

Intrucît relațiile arheologice din fiecare regiune diferă, vom trata separat situația din Moldova și cea din Muntenia.

Începem discuția cu cei mai puternici dintre dacii liberi și anume cu carpii. În prezent, se cunosc pe teritoriul Moldovei circa 180 de descoperiri carpice: 137 așezări și 43 necropole, dar cercetări sistematice nu s-au făcut decît în puține dintre ele.

Cele mai multe așezări și necropole se găsesc în zona centrală și subcarpatică a Moldovei, unde au fost îngropate și cele mai multe

¹ Pentru conflictele dintre daci și romani, vezi Gh. Bichir, *Carpia în istoriografia română și străină*, SCIV, 22, 1971, 2, p. 189—195.

² Vezi Gh. Bichir, *Les relations entre les Daces libres et Romains aux II^e—IV^e siècles de n.è. à la lumière des recherches archéologiques*, în *Actes du VII^e Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, 2, Praga, 1971, p. 1034—1037.

³ Tratatrea amplă a acestor probleme o face autorul în monografia *Cultura carpică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1973.

tezaure monetare în sec. II—III e.n., respectiv a doua jumătate a sec. al II-lea și prima jumătate a celui următor.

Din totalul de 137 așezări, 79 se află între Siret și Carpați, iar 58 sînt între Siret și Prut. În ceea ce privește necropolele situația este mai echilibrată: 18 necropole sînt situate între Siret și Carpați și 25 între Siret și Prut.

Materialele de tip carpic se găsesc și în nordul Moldovei, dar cum acolo predomină cele de tip Lipița, considerăm că în zona respectivă ne aflăm în aria sudică a acestei culturi. De altfel, materialele carpice nu-și fac apariția aici decît la sfîrșitul sec. al II-lea și în sec. al III-lea e.n. Se poate presupune că după înfrîngerea costobocilor din anul 170, partea de sud a „țării costobocilor“, respectiv nordul Moldovei, a intrat în sfera de dominație a carpilor.

În ultimul timp, la Zvoriștea, jud. Suceava, s-a descoperit o necropolă de incinerare, în cadrul căreia M. Ignat distinge elemente de tip Lipița, de tip carpic și de tip Przeworsk⁴.

Caracterul nordic al materialelor de la Zvoriștea (atribuite asdinșilor și lacringilor de cercetătorul sucevean) a fost contestat de Kazimir Godlovski, bun cunoscător al culturii Przeworsk. După cercetătorul polonez, materialele în discuție aparțin unui aspect cultural local.

Deci, arheologic se constată că întreg teritoriul Moldovei a fost locuit de populații de origine traco-dacică, indiferent dacă sînt carpi sau costoboci.

În ceea ce privește localizarea carpilor amintim că păreri mai vechi conform cărora carpii au locuit prin părțile Germaniei răsăritene și au contribuit la formarea culturii Lausitz (Luzice) au fost mult depășite. La fel nu mai poate fi susținută nici ipoteza conform căreia carpii ar fi locuit inițial la est de Nistru și începînd cu sec. al II-lea e.n., ei ar fi început să se deplaseze spre vest de-a lungul țărmului nord-pontic, în teritoriul dacic⁵. Din păcate se mai întîlnesc și astăzi cercetători care vorbesc de „carpi pontici“⁶. O altă ipoteză susținută și în prezent, de unii istorici, este aceea a originii nordice a carpilor⁷, lucru infirmat de cercetările arheologice care arată că cultura materială a carpilor este atît de strîns legată de daci, încît poate fi considerată ca o formă evoluată a La Tène-ului geto-dacic.

Concluzia logică care se desprinde din analiza acestei probleme este aceea că o cultură materială eminentemente dacică nu putea veni din teritoriul extra-dacic, nici din nord, nici din est.

După părerea noastră în carpi trebuie să vedem un trib dacic, care inițial a locuit în regiunea Carpaților răsăriteni, în teritoriul ce poate fi delimitat în linii mari între apa Moldovei în nord, Siret în est și probabil Putna în sud și care cu timpul s-a extins treptat, așa încît în sec. II—III e.n. au ajuns să stăpînească cea mai mare parte din teritoriul geto-dacic de la est de Carpați.

⁴ M. Ignat, SCIV, 21, 1970, 4, p. 681—682.

⁵ U. Kahrstedt, *Die Karpodaken*, PZ, IV, 1912, p. 84.

⁶ Cf. Gh. Bichir, *Precizări în legătură cu unele lucrări recent apărute*, SCIV, 22, 1971, 4, p. 664 cu nota 4.

⁷ N. Gostar, în „Studii și aricole de istorie“, XIX, 1972, p. 87. Pentru alți adepți ai acestei păreri vezi Gh. Bichir, SCIV, 22, 1971, 2, p. 186—188.

Studiind îndelungata istorie a geto-dacilor, constatăm că întotdeauna a existat un trib hegemon care a reușit să polarizeze în jurul său numeroase alte triburi geto-dacice. Așa se explică de ce în diferite perioade istorice se vorbește numai de daci, iar în epoca mai târzie (sec. II—IV e.n.) în special de costoboci și carpi.

În izvoarele literare antice carpii sînt menționați numai după distrugerea regatului lui Decebal și dispariția costobocilor de pe scena istoriei.

În problematicii calipizi (καλιπίδα), amintiți de Herodot (IV. 17), Strabon (XII, 3, 21) și Pomponius Mela (II, 1, 7) și carpizi καρπίδα întâlniți la Ephoros (fragm. 158, 78) și Pseudo Scymnos (942—844) și puși de aproape toți cercetătorii (W. Tomaschek, E. H. Minns, V. Pârvan etc.) în legătură cu carpii, noi nu putem vedea decît cel mult triburi de origine traco-dacică, înrudite cu carpii⁸.

Conform tezei noastre, cultura carpică este o continuare a La Tène-ului geto-dacic din Moldova, căreia i s-a adăugat influența romană și cea sarmatică.

Arheologic se constată că în timpul celui de-al doilea război dacic (105—106), așezările La Tène din Moldova au fost distruse (Bîtea Doamnei, Piatra Șoimului (Calu), Răcătău, Bradu, Poiana-Dulcești (La Broșteanu) etc.).

Infrîngerea dacilor de către romani a favorizat pătrunderea unor grupuri de sarmați la vest de Prut. În această situație triburile dacice de la est de Siret s-au refăcut mai greu, deoarece teritoriul lor era călcat mereu de sarmați și alte populații care atacau imperiul.

Feriți de presiunea sarmatică și de faptul că teritoriul lor nu servea drept „culoar“ pentru „barbarii“ care atacau imperiul, carpii care locuiau în zona subcarpatică s-au refăcut mai ușor și cu timpul și-au extins dominația și asupra celorlalte triburi geto-dacice de la est de Siret.

Observațiile arheologice făcute pe teren, în zona subcarpatică a Neamțului, arată că după încetarea așezărilor La Tène, în timpul celui de-al doilea război dacic, alte așezări noi apar în imediata apropiere a celor părăsite. Dar în timp ce vechile așezări fuseseră situate pe înălțimi și în locuri mai retrase, așezările noi au fost înființate în locuri deschise. Amintim aici situația de la Piatra Neamț, unde după distrugerea așezărilor de pe Cozla, Pietricica și Bîtea Doamnei (toate situate pe înălțimi), întîlnim în apropierea lor, în locuri deschise, așezările din secolele II—III e.n. de la Lutărie (la poalele Pietricicăi) și Dărmănești, pe terasa mediană a Cuedului.

O situație asemănătoare a fost observată și la Poiana-Dulcești. Și așezarea La Tène din punctul „Broșteanu“ se afla într-un loc retras, în timp ce așezările de pe Siliște și Varnița sînt situate la marginea terasei.

Așezarea din punctul „Broșteanu“ încetează în pragul sec. al II-lea (anii 105—106), iar primul nivel de locuire al așezărilor de pe Siliște și Varnița, datat cu monede de bronz și argint de la Traian (AR, anii 112—117), Hadrian (AR, an 118), Antoninus Pius (bronz și AR) și

⁸ Vezi Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 187—188.

Faustina II, soția lui Marcus Aurelius (bronz și AR), începe tot în prima jumătate a secolului II; probabil la mică distanță în timp după distrugerea așezării de la „Broșteanu“⁹.

Cauzele care au determinat pe locuitori să-și schimbe vatra satului sînt multiple și nu putem insista asupra lor.

O altă problemă pe care vrem s-o discutăm este aceea a sfîrșitului culturii carpice.

Pînă în prezent, cercetătorii puneau încetarea acestei culturi în legătură cu luptele dintre romani și carpi din anii 295—297 și considerau că la aceste evenimente se referă Aurelius Victor (*Caesares*, 39, 43) și alți autori antici care spun că întreaga seminție carpică a fost transferată în imperiu: *Carporum natio translata omnis in nostrum solum* sau *Carporum gens universa in Romania se tradidit* (*Consularia Constantinopolitana*, ad. a. 295).

În ultimul timp însă au apărut o serie de date care pun la îndoială această teză.

Astfel, republicarea corectă a diplomei militare de la Avellino, cunoscută încă din anul 1824 (CIL, XVI, 157) dar greșit citită, a permis să se constate că în anii 302—303, romanii au făcut de patru ori război împotriva carpilelor. Diploma de la Avellino datează din 7 ian. 304¹⁰. Același lucru poate fi constatat și din diploma militară de la Granaione di Campognatico (Grosseto), datînd din 7 ian. 306¹¹. Din edictul de toleranță al lui Galerius, datat în aprilie 311, reiese că în perioada 306—311, romanii fac o nouă expediție împotriva carpilelor, iar Galerius ia pentru a șasea oară titlul de *Carpicus Maximus*, așa cum ne informează și Eusebius (VIII, 17, 3).

Dacă ținem seama că în perioada 313—319 romanii au din nou lupte cu carpii, dovadă titlul de *Carpicus Maximus* purtat de Constantin cel Mare, în una din inscripțiile descoperite în Mauritania, datînd din 319 (CIL, VIII, 8412), reiese că în primul pătrar al secolului al IV-lea carpii mai reprezentau un pericol pentru romani.

Acceptînd teza susținută pînă în prezent de toți cercetătorii că așezările și necropolele carpice încetează la sfîrșitul sec. al III-lea (anii 295—297), întrebarea care se pune este următoarea: oare carpii care continuă să amenințe securitatea imperiului și împotriva cărora romanii fac nu mai puțin de patru războaie în 302—303 și poartă noi lupte între 306—311 și 313—319 sînt carpii pe care-i avem documentați în așezările și necropolele de tip Sintana de Mureș sau trebuie să prelungim cultura carpică și în primul pătrar al sec. al IV-lea (pînă în jurul anului 319), admițînd că în 295—297 au încetat numai o parte din așezările și necropolele carpice.

⁹ Cf. *supra*, nota 3.

¹⁰ Cf. G. Forni, *Il diploma militare frammentario CIL. XVI, 157 della prima tetrarchia*, în „Bulletino dell'Istituto di Diritto Romano «Vittorio Scialoja»“, 62, Milano, 1959, p. 247—266 și J. Kolendo, *Hommages à Marcel Renard*, II, Bruxelles, 1969, p. 378—385.

¹¹ M. Bizari, G. Forni, *Diploma militare dell 306...*, „Athenaum“, N.S., 38, fasc. 1—2, Pavia, 1960, p. 3—25.

Confirmarea o aşteptăm de la cercetătorii ce se ocupă de cultura Sintana de Mureş şi care trebuie să precizeze, pe bază de observaţii concrete, când începe cultura Sintana de Mureş în zona extracarpatică a României, diferenţiat pentru Moldova şi Muntenia.

Din materialul publicat pînă în prezent reiese că în zona de care ne ocupăm nu s-au găsit materiale de tip Sintana de Mureş, care să poată fi datate precis la sfîrşitul sec. al III-lea şi începutul sec. al IV-lea. Chiar dacă unele descoperiri izolate ar putea fi atribuite acestei perioade, ele nu schimbă cu nimic accentul problemei. Marea majoritate a materialelor de tip Sintana de Mureş, publicate, se datează începînd cu al doilea pătăr al sec. al IV-lea şi, în special, la mijlocul şi în a doua jumătate a acestui secol. Aşa încît se poate presupune că, la sfîrşitul sec. al III-lea şi începutul sec. al IV-lea, avem de-a face cu infiltrări izolate de populaţii germanice; aşezarea goţilor în număr mai mare pe teritoriul Moldovei nu s-a petrecut decît după 319, respectiv după încetarea culturii carpice, dar şi după această dată carpii au rămas în număr relativ mare pe teritoriul de la est de Carpaţi şi au convieţuit cu goţii aşa cum demonstrează descoperirile arheologice.

Către sfîrşitul sec. al IV-lea, scăpaţi de sub autoritatea goţilor, datorită pătrunderii hunilor în aceste regiuni, carpii, antrenaţi de huni, atacă din nou imperiul dar sînt respinşi de împăratul Theodosius I în anul 381. Este ultima menţiune a carpilor în izvoarele literare (Zosimus, IV, 34). Sîntem în vremea cînd o bună parte dintre carpi locuiau în diverse provincii ale imperiului (Scythia Minor, Pannonia) şi Zosimus a ţinut să precizeze că populaţia carpică pe care Theodosius I a alungat-o peste Dunăre şi a silit-o să se așeze pe locurile pe care le părăsise, era cea din Dacia, carpodacii (καρποδακαι) adică carpii din Dacia şi nu carpii care locuiau în imperiu¹².

În ceea ce priveşte Muntenia este ştiut că în Cîmpia română o parte din aşezările getice au încetat în pragul e.n. (ne referim la acţiunile lui Aelius Catus despre care Strabon (VII, 3, 10) spune că a strămutat în sudul Dunării 50 000 de geţi), altele pe vremea lui Tib. Plautius Silvanus Aelianus, care a transferat în imperiu 100 000 de transdanubieni (CIL, XIV 3608; ILS, 986), iar o parte dintre ele au fost distruse cu ocazia războaielor dintre daci şi romani din timpul lui Decebal, lucru ce se confirmă pînă în prezent şi arheologic.

În schimb, populaţia geto-dacică a continuat să trăiască neîntrerupt în zona subcarpatică; o demonstrează din plin săpăturile mai vechi făcute la Drajna de Sus¹³, precum şi cercetările mai noi de la Cetăţeni, Tîrşor¹⁴ etc., care au documentat prezenţa geto-dacilor în tot cursul secolului I e.n. şi în primul pătăr al sec. al II-lea; la Drajna de Sus şi Mălăeşti ultimele monede sînt din 117. Săpăturile arheologice efectuate la Mătăsaru, jud. Dîmboviţa, la limita de nord a Cîmpiei române,

¹² Cf. Gh. Bichir, SCIV, 22, 1971, 2, p. 180—182, unde se discută şi combinate interpretările date de alţi cercetători termenului de καρποδακαι.

¹³ Gh. Ştefan, *Le camp Romain de Drajna de Sus*, „Dacia“, XI—XII (1945—1947), 1948, p. 115—144.

¹⁴ Material inedit. Săpături D. V. Rosetti (Cetăţeni) şi Gh. Diaconu (Tîrşor).

au permis să se identifice o puternică așezare, aparținând populației autohtone în cadrul căreia s-au interceptat două niveluri de locuire¹⁵.

În funcție de materialele descoperite, așezarea de la Mătăsaru se datează între a doua jumătate a secolului al II-lea e.n. și sfârșitul sec. al III-lea sau începutul sec. al IV-lea e.n. Pe baza fibulelor, monedelor de bronz și argint și a unor materiale ceramice, primul nivel de locuire al așezării în discuție, notat de noi cu Mătăsaru III₁, se datează în a doua jumătate a sec. al II-lea e.n. (eventual sfârșitul acestui secol) și prima jumătate a celui următor. Monedele de argint sînt de la Antoninus Pius (2) și Marcus Aurelius (1), iar cele de bronz de la Marcus Aurelius (1), Severus Alexander (1), Orbiana — soția lui Severus Alexander (1) și o monedă colonială din a doua jumătate a sec. al II-lea e.n. sau prima jumătate a celui următor.

Al doilea nivel de locuire (Mătăsaru III₂) aparține mijlocului și celei de-a doua jumătăți a sec. al III-lea e.n. Cea mai tîrzie monedă de bronz este din perioada Gallienus-Aurelian¹⁶. Pe baza documentării actuale este greu de precizat în ce măsură așezarea de la Mătăsaru încetează la sfârșitul sec. al III-lea sau durează și la începutul sec. al IV-lea e.n.

Marea importanță a cercetărilor de la Mătăsaru constă în faptul că permite coborîrea datării culturii materiale de tip Militari-Chilia de la a doua jumătate a sec. al III-lea e.n., datare acceptată, pînă la efectuarea săpăturile de la Mătăsaru, de toți cercetătorii, la a doua jumătate a sec. al II-lea e.n. Se documentează astfel pe cale arheologică prezența populației autohtone cu un secol mai timpuriu, lucru ce infirmă acele ipoteze conform cărora, în această vreme în Muntenia îi avem documentați numai pe sarmați.

În funcție de observațiile făcute la Mătăsaru va trebui revizuită și cronologia așezărilor de tip Militari de pe teritoriul orașului București (Militari-„Cîmpul lui Boja“, Lacul Tei, Cățelu Nou etc.) și din alte locuri.

Lipsește în prezent documentarea arheologică cu privire la populația autohtonă din Muntenia, pentru perioada cuprinsă între 117 și aproximativ mijlocul sec. II e.n., timp în care Cîmpia română a putut fi controlată de sarmați.

Începînd însă cu mijlocul sec. al II-lea, geto-dacii retrași în regiunea subcarpatică se extind către Dunăre, încurajați și de creșterea puterii carpilor din Moldova, și în felul acesta, treptat, treptat, micșorează sfera de acțiune a sarmaților. Se ajunge astfel ca în sec. al III-lea e.n. întreg teritoriul Munteniei, de la Dunăre la Carpați, să fie repopulat din nou de geto-daci. O demonstrează din plin așezarea de la Bragadiru-Zimnicea de pe Dunăre și cele de la Udeni, Costești de Vale, București-Militari, Străulești, Cățelu etc., ca să le amintim numai pe cele din zona de cîmpie, considerată de unii cercetători ca regiune ocupată exclusiv de sarmați.

¹⁵ Gh. Bichir și Eug. Popescu, *Cercetările arheologice de la Mătăsaru și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale a dacilor liberi*, „Studii și comunicări“, I, Pitești, 1968, p. 81—96; idem, *Materiale*, IX, 1971, p. 271—279; Gh. Bichir, în *Valahica*, I, 1969, p. 15—21; idem, lucrarea citată *supra*, la nota 2.

¹⁶ Vezi datele în „Studii și comunicări“, I, p. 88—92.

Se cunosc pînă în prezent pe teritoriul Munteniei nu mai puțin de 30 descoperiri de tip Chilia-Militari; dintre care 12 sînt situate între limesul Alutan și cel Transalutan¹⁷. La est de limesul Transalutan, în cadrul aspectului de tip Militari-Mătăsaru, se constată influența sarmatică și cea carpică.

După informațiile pe care le avem de la Gh. Diaconu, la Tîrșor și Străulești lângă București a apărut în cadrul așezărilor din sec. al III-lea și ceramică de tip Przeworsk. Spre deosebire de complexe de tip carpic din Moldova, în Muntenia se constată o puternică influență romană. În așezări, se întîlnesc frecvent importuri din imperiu, constînd din: ceramică (amfore, opaite, străchini etc.), obiecte de podoabă și accesorii pentru veșminte (fibule, cătărămi), vase de bronz, linguriță de argint, arme (pillum) etc.¹⁸. Important de subliniat este faptul că influența romană se simte și în producția locală, în special în ceramică, meșterii locali însușindu-și procedee tehnice noi în ceea ce privește prepararea pastei, modelarea și arderea vaselor, care adesea imită forme romane. Astfel, în Muntenia apare frecvent ceramica de aspect zgrunțuros, care prin tehnică de lucru, forme și ornament, amintește de specia similară de tip provincial roman, care lipsește în așezările și necropolele carpice. Notăm de asemenea că, în Moldova, nu s-a descoperit nici un opaiț roman, în timp ce în Muntenia, în afară de piese originale romane, avem și copii după astfel de lucerne executate de localnici (Mătăsaru, Scornicești etc.).

Menționăm, de asemenea, că inventarul așezărilor și, în special, al necropolelor carpice este mult mai bogat decît al complexelor similare din Muntenia. Nicăieri în cadrul culturii Militari-Chilia nu s-au întîlnit perle numeroase de coral, calcedoniu, cornalină etc. și podoabe de argint lucrate în tehnica filigranului¹⁹. În prezent, se cunosc în necropolele carpice peste 100 de piese de acest gen (cercei, pandantivi-coșuleț și perle în formă de butoi); cele mai multe au fost descoperite la Pădureni (43) și Poienești (22). Tehnica de lucru este elenistică și nu romană²⁰. Probabil că podoabele în discuție au fost lucrate în mediul carpic, de meșteri veniți din orașele nord-pontice (Olbia), buni cunoscători ai tehnicii filigranului și de la care autohtonii au putut învăța și ei. Dacă arta filigranului și a granulației a fost practică în țările nordului, cu atît mai mult a putut fi însușită de carpi, urmașii traco-dacilor, făuritori ai unei arte remarcabile așa cum demonstrează numeroasele tezaure descoperite pe teritoriul Daciei. La carpi, podoabele

¹⁷ Cf. *supra*, nota 2. Săpături s-au făcut între limesul Alutan și cel Transalutan la Chilia de S. Morintz (Cf. „Dacia”, N. S., V, 1961, p. 395—414) și la Maldăr, Scornicești și Vulturești de Gh. Bichir (material inedit).

¹⁸ Cf. *supra*, nota 15.

¹⁹ Vezi Gh. Bichir, *La civilisation des Carpes (II^e—III^e siècles de n.è.) à la lumière des fouilles archéologiques*, „Dacia”, N. S., XI, 1967, p. 177—224; idem, in *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche*, III, Roma, 1966, p. 74—79.

²⁰ Necunoscînd originea și tipologia podoabelor lucrate în tehnica filigranului, D. Protase („Dacia”, N. S., XIII, 1970) face analogii, pentru piesele de la Soporul de Cimpie (carpice), cu podoabe de tip nordic, pentru a le „demonstra” originea lor romană și în felul acesta a nega prezența elementelor de tip carpic în necropola respectivă.

au fost lucrate din argint, metal preferat și în perioada mai veche de geto-daci²¹.

Și în Muntenia și în Moldova populația daco-carpică a conviețuit cu sarmații.

Prezența sarmaților pe teritoriul României este atestată de morminte, descoperite fie întâmplător, fie în urma unor cercetări sistematice²². Nu se cunosc așezări aparținând acestor migratori, în schimb, s-au descoperit materiale sarmatice în așezări aparținând daco-carpilor. Mormintele sarmatice apar în mod obișnuit izolat sau în grupuri mici. Se întilnesc morminte de bărbați, femei și copii, ceea ce dovedește că se aflau aici cu familiile. Până în prezent, s-au făcut descoperiri sarmatice în circa 37 de puncte în Moldova și în 41 în Muntenia. Marea majoritate a materialelor sînt însă inedite.

Pătrunși la Dunărea de jos sarmații pierd într-o măsură considerabilă caracterele primordiale ale ceremonialului funerar și cultura lor materială capătă o coloratură specifică acestei regiuni sub influența populației autohtone daco-carpice și a contactului cu civilizația romană.

În Moldova, cele mai timpurii morminte sarmatice pot fi datate la începutul sec. II e.n. (Ștefănești pe Prut și Vaslui).

Probabil că înfringerea dacilor de către romani, în anii 105—106, a facilitat pătrunderea unor grupuri de sarmați la vest de Prut. în teritoriu dacic.

În Moldova, s-au descoperit și vestigii sarmatice mai vechi, în așezări geto-dacice, dar ele nu indică prezența efectivă a sarmaților în zona respectivă; piesele în discuție atestă existența unor relații de schimb anterioare pătrunderii sarmaților la vest de Prut. Amintim aici cazanul de bronz (sec. I î.e.n.—I e.n.) din așezarea geto-dacică de la Piatra Șoimului (Calu), localitate situată la poalele munților Tarcău²³, zonă unde sarmații n-au ajuns niciodată. Cazanul ar putea fi interpretat și ca pradă de război.

Influența sarmatică este prezentă și în alte așezări autohtone din La Tène-ul tîrziu, cum sînt cetățuile de la Poiana-Tecuci și Răcătău (ambele situate pe malul stîng al Siretului), care au întreținut sigur relații cu sarmații și centrele meșteșugărești (elenistice) din stepele nord-pontice, judecînd după materialul descoperit. Influența sarmatică se va accentua începînd cu sec. al II-lea e.n., odată cu instalarea sarmaților în teritoriul daco-carpic.

În Muntenia, pe baza inventarului mormîntului nr. 1 de la Ulmeni-Oltenița (săpături S. Morintz) se poate admite pătrunderea sarmaților

²¹ Discutarea pe larg a acestei probleme o face autorul în lucrarea citată *supra* la nota 3. Menționăm că numai la carpi podoabele lucrate în tehnica filigranului sînt făcute din argint, la alte grupuri de populații ele sînt din aur.

²² Vezi Gh. Bichir, *Les Sarmates sur le territoire de la Roumanie*, în *Actes du VIII^e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, I, *Rapports généraux*, Belgrad, 1971, p. 275—285; idem, *Sarmații la Dunărea de Jos în lumina ultimelor cercetări*, Pontica, 5, 1972, p. 137—176.

²³ Menționăm că așezarea de la Piatra Șoimului (Calu) se datează în secolele II î.e.n. — I e.n. (cf. Gh. Bichir, *Așezări dacice în Țara Oltului*, „Studii și comunicări”, XIV, 1970, p. 145 cu nota 18) și nu în secolele I—III e.n., cum a crezut R. Vułpe (vezi „Dacia”, VII—VIII, 1941, p. 66—67).

în Cîmpia română în preajma anilor 117—118, după părăsirea de către romani a castrelor din zona subcarpatică a Munteniei²⁴.

Nu există nici o dovadă arheologică, deși descoperiri s-au făcut numeroase, care să ateste pătrunderea sarmaților în Cîmpia română mai timpuriu de această dată, așa încît teza lui A. Alföldi, îmbrățișată și de numeroși alți cercetători, conform căreia în locul populației getice din Muntenia, transferată de Tib. Plautius Silvanus Aelianus în imperiu, au pătruns aici sarmații roxolani²⁵, nu mai poate fi susținută. De asemenea, incursiunea roxolanilor în Moesia, pe vremea lui Otho, amintită de Tacitus (*Historiae*, I, 79), nu mai poate fi interpretată în sensul că în această vreme roxolanii se aflau în Cîmpia română, ci aceste atacuri trebuie privite ca incursiuni prădănice, cum însuși Tacitus le definește, a căror bază de pornire era în afara teritoriului Daciei, și cu atît mai mult nu poate fi susținută ipoteza unui presupus „imperiu sarmatic” între anii 125—61 î.e.n.²⁶, care s-ar fi întins din stepele nord-pontice, pînă în nord-vestul Bulgariei, incluzînd și zona extracarpatică a României, precum și sud-estul Transilvaniei, regiune unde nu s-au descoperit morminte sarmatice nici pentru epoca mai tîrzie.

Și în Moldova și în Muntenia cei mai mulți sarmați par a fi pătruns la sfîrșitul sec. al II-lea și în prima jumătate a sec. al III-lea e.n., presați de goți, noii stăpîni ai stepelor nord-pontice.

Sarmații pătrunși în această vreme în zona extracarpatică a României, întens locuită de carpo-daci, au trebuit să accepte hegemonia carpilor, care la această dată pretindeau că sînt mai puternici și decît goții (Cf. Petrus Patricius, fragm. 8).

Roxolanii care n-au voit să accepte hegemonia carpilor n-au pătruns în teritoriul dacic și s-au îndreptat spre vest (prin nordul Daciei) la frații lor iazigi, unde puteau să se manifeste liber. Așa se explică prezența mormintelor tumulare în Cîmpia ungară (Alföld) și lipsa tumulilor sarmatici din regiunile noastre, dominate de puternicii carpi (în România se cunosc înmormintări secundare sarmatice, în tumuli mai vechi)²⁷.

Este semnificativ faptul că mormintele tumulare sarmatice se opresc la limita estică a teritoriului dominat de carpi. Amintim aici necropolele tumulare de pe cursul inferior al Nistrului de la Katargi, Șabalat, Korotnoe, Ciobruți, Slobodzeia, Sukleia și Olonești.

În Muntenia, sarmații par a se fi limitat la partea estică și centrală a provinciei, căci la vest de riul Vedea nu constatăm decît pătrunderi izolate, la Păuleasca pe cursul inferior al Vedei și la Bogdana pe Urlui. Descoperirea mormintelor sarmatice de la Păuleasca și Bogdana (date în prima jumătate a sec. al III-lea) arată că în momentul pătrunderii

²⁴ Cf. *supra* nota 22; idem, *Sarmații și pătrunderea lor la Dunărea de jos, „Peuce”, II, 1971, p. 142.*

²⁵ A. Alföldi, *Die Roxolanen in der Walachei, Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie*, Berlin, 1940, p. 534—535.

²⁶ J. Harmatta, *Studies in the History and Language of the Sarmatians*, Acta Antiqua et Archeologica, XIII, Szeged, 1970, p. 30, 34—40. Combaterea acestei teze la Gh. Bichir în studiile citate *supra* la notele 22 și 24 și la D. M. Pippidi, StCl, XIV, 1972, p. 213—220.

²⁷ Vezi lucrările citate *supra* la nota 22 unde se dau detalii cu privire la această problemă.

sarmaților aici, exista limesul transalutan, dar nu mai era în funcțiune „Brazda lui Novac de sud“, ambele localități — Păuleasca și Bogdana — sînt situate la sud de „Brazdă“.

Mormintele sarmatice din zona extracarpatică a României, databile în sec. II—III e.n., aparțin roxolanilor.

Pătrunși în teritoriul dacic, sarmații au conviețuit cu carpo-dacii și s-au influențat reciproc. Conviețuirea dintre carpo-dacii și sarmați este bine documentată de cercetările arheologice și, în special, de materialele descoperite în necropolele carpice. Carpii au luat de la sarmați perlele de calcedoniu, coral, lapis lazuli, oglinzile cu tamga și alte obiecte, iar sarmații la rîndul lor au folosit din plin ceramica daco-carpică, lucrată la roată.

Dacă la început avem de-a face numai cu împrumuturi de produse finite, cu timpul s-a trecut la asimilarea și prelucrarea de către autohtoni, în ceramică, a unor elemente sarmatice așa cum este cazul cu vasele cu torți zoomorfe sau cupele din mediul carpic. Influența sarmatică constatată în ceramică, în faza mai tîrzie a culturii carpice, atestă pe plan istoric asimilarea de către autohtoni a unor grupuri de sarmați. Presați la răsărit de goți, noii stăpîni ai stepelor nord-pontice, constrinși la sud și vest de măsurile luate de romani prin întărirea limes-ului dunărean și a frontierelor Daciei, cît și faptul că, pentru mai multă siguranță, carpicii nu le-au mai dat voie să circule oriunde, sarmații s-au văzut nevoiți cu timpul nu numai să recunoască hegemonia carpică, ci o bună parte dintre ei să devină sedentari sau semisedentari, muncind și luptînd alături de carpi. Și desigur, cu timpul, o parte dintre ei s-au contopit în sînul comunităților daco-carpice²⁸.

Este o urmare firească a unei lungi perioade de conviețuire. Atît de profundă a fost această înfrîurire, încît o serie de elemente specifice sarmaților pe care carpo-dacii și le-au însușit au devenit bunuri culturale comune. Ne mulțumim să amintim aici oglinzile cu tamga (de tip sarmato-carpic) care inițial au fost împrumutate de la sarmați, iar cu timpul au început să fie lucrate și în așezările populației autohtone, așa cum au demonstrat săpăturile de la București-Militari²⁹.

Dacă în sec. II—III e.n., zona extracarpatică a României a fost dominată de dacii liberi, din Moldova, în sec. al IV-lea ea este dominată de goți. De altfel, goții preiau conducerea coaliției antiromane la Dunărea de Jos, începînd cu mijlocul sec. al III-lea (pînă la această dată conducerea au avut-o carpicii), deși în acea vreme ei nu pătruseseră în zona extracarpatică a României.

Izvoarele literare antice menționează că în repetate rînduri goții și carpicii au atacat împreună imperiul roman începînd cu anul 238.

²⁸ Cf. Gh. Bichir, *În legătură cu riturile funerare la carpi*, SCIV, 20, 1969, 2, p. 232.

²⁹ Pentru semnificația și alte detalii cu privire la oglinzile de tip sarmato-carpic, vezi *supra* nota 3; idem, *Manifestations de caractère magique et culturel chez les Carpes*, „Dacia“, N.S., 17, 1973, p. 243—256.

Pătrunderea goșilor în zona extracarpatică a României a făcut ca cultura materială din sec. al IV-lea e.n. să îmbrace o altă formă, datorită noilor realități istorice de la Dunărea de Jos. Dar și în Muntenia și în Moldova, populația autohtonă (dacică) a continuat să trăiască în număr mare pe teritoriul de baștină, alături de noii veniți, lucru subliniat de altfel de toți cercetătorii care s-au ocupat de cultura Sintana de Mureș-Cerneahov³⁰.

LES DACES LIBRES DANS LA ZONE EXTRA-CARPATIQUE DE LA ROUMANIE PENDANT LES II^e—IV^e SIÈCLES DE NOTRE ÈRE

— Résumé —

La création de la province romaine Dacie a laissé à l'extérieur de l'empire une grande partie des Daces qui ont continué à vivre sur leur territoire indigène et à constituer la population majoritaire de ces régions pendant les II^e—IV^e siècles.

Les découvertes archéologiques et les sources littéraires antiques montrent que les Daces libres des II^e—IV^e siècles de n.è. ont vécu en certaines régions en commun avec les Sarmates et avec d'autres peuples germaniques et qu'ils ont été sans cesse influencés par les Romains.

Après une vue d'ensemble sur tous les Daces libres, l'auteur s'occupe de la population de la zone extra-carpatique de la Roumanie, en traitant séparément la situation de la Moldavie et de la Valachie.

On présente synthétiquement les résultats des dernières recherches et l'on expose de nouveaux points de vue concernant le début et la fin de la culture carpique, identifiée sur le territoire de la Moldavie en 180 points environ.

On discute ensuite les relations qui ont existé entre les Carpes, les Daces libres de Valachie, les Romains, Sarmates, Goths, etc.

On met en évidence le fait que la population qui a pénétré pendant les II^e—III^e siècles n.è. dans la zone extra-carpatique de la Roumanie ont du accepter la hégémonie des Carpes qui, au milieu du III^e siècle, prétendaient qu'ils étaient plus puissants que les Goths même (cf. Petrus Patricius, fragm. 8).

Les découvertes archéologiques des dernières années ont mis en une lumière toute nouvelle l'histoire des Carpes et des Daces libres en général et infirment les thèses qui ont exagéré le rôle joué par les Sarmates et par certaines populations germaniques du Bas-Danube pendant les II^e—IV^e siècles de n.è.

30 I. Nestor, *Istoria României*, I, 1960, p. 682—694 ; Gh. Diaconu, „Dacia“, N. S., VIII, 1964, p. 195—210 ; B. Mitrea și C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, 1966, p. 161—164 ; I. Ioniță, AM, IV, 1966, p. 189 și urm. Pentru izvoarele literare cu privire la carpi, vezi Gh. Bichir, SCIV, 22, 1971, 2, p. 179—197.